

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ПОДАТКОВОЇ СПРАВИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Механізми фінансового забезпечення відновлення
економіки територіальних громад»

Здобувача вищої освіти
II рівня, II курсу, група
ЕМРМ-22-1
спеціальності 051
«Економіка»,
освітня програма
«Економіка міста та
регіону»

(підпис)

Авраменко Євген Юрійович

Науковий керівник

(підпис)

Максименко Іван Андрійович

кандидат філософських наук,
доцент

Керівник
професійної
програми

освітньо-

(підпис)

Скорик Марина Олегівна

кандидат економічних наук,
доцент

Допущено до захисту рішенням кафедри економічної політики та сталого розвитку
протокол від «26» 01 2024 № 6

Завідувач кафедри

(підпис)

Скорик Марина Олегівна

кандидат економічних наук, доцент

Ірпінь 2024

Реєстрація № 1 22. 01. 24. [Signature]
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 26. 01. 24 [Signature]
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис відповідальної)

Результат захисту 70 02. 02. 24 [Signature]
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: [Signature] Маркушем О. Г.
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії: [Signature] Талісук М. М.
(підпис) (ініціали, прізвище)

[Signature] Максименко Т. А.
(підпис) (ініціали)

[Signature] Жорж М. А.
(підпис) (ініціали)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ ВИПУСКНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст випускної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	26		
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 50	42		
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	8		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	2		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	18		
	від 0 до 10	—		
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 50	28		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 100	70		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ				

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
70	C	4	02.02.24	

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	B	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	EX	2 (незадовільно)

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики та сталого розвитку
Спеціальність 051 «Економіка»
Освітньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую

Завідувач кафедри економічної політики

« 23 » 10 2022

**Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти**

Авраменку Євгену Юрійовичу

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Механізми фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад». Затверджена наказом ректора від 30.11.2022 р. № 1254

2. Строк здачі закінченої роботи 19.01.2024 р.

3. Цільова установка: дослідити теоретичні та практичні аспекти механізму фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад.

Мета роботи: здійснити аналіз сучасного стану фінансового забезпечення територіальних громад в умовах війни та децентралізації.

Об'єкт дослідження: економіка територіальних громад та її фінансове забезпечення.

Предмет дослідження: складові механізму фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад.

База дослідження: Вишнева міська територіальна громада Бучанського району Київської області

4. Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативні акти, результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, статистична звітність, результати опитування жителів Вишневої територіальної громади щодо сучасного її стану та перспектив розвитку.

5. Перелік графічного матеріалу 5 таблиць, 2 рисунки, 4 додатки.

6. Зміст кваліфікаційної роботи: дослідити теоретичні основи механізмів та міжбюджетних відносин, їх роль у забезпеченні самоврядування; здійснити аналіз складових механізму фінансового забезпечення Вишневої міської територіальної громади та запропонувати стратегічне за моделлю фінансового забезпечення її економічного розвитку.

Календарний план виконання роботи

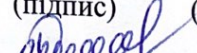
№ п/п	Етапи виконання	Термін
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел і складання плану роботи	До 23.10.2023
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання керівнику	До 14.04.2023
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання керівнику	До 29.06.2023
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання керівнику	До 23.11.2023
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	До 19.01.2024
6.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	До 22.01.2024
7.	Попередній захист	24.01.2024
8.	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	04.01.2024
9.	Захист роботи	01.02.2024

Дата видачі завдання 23.10.2023

Керівник кваліфікаційної роботи

 Максименко І. (підпис) (прізвище, ініціали)

Керівник освітньо-професійної програм

 Скорик М. О. (підпис) (прізвище, ініціали)

Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти

 Авраменко Є. (підпис) (прізвище, ініціали)

Анотація

Мета роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо використання механізмів фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад в умовах війни та післявоєнний період.

Завданнями роботи є:

- дослідити теоретичний зміст термінів «фінансове забезпечення», «механізми фінансового забезпечення» розвитку громад;
- проаналізувати використання територіальними громадами бюджетних механізмів;
- дослідити способи залучення територіальними громадами місцевих та зовнішніх запозичень ;
- розглянути бюджетні інструменти економічного відновлення та розвитку України у 2024 році;
- виявити проблеми та можливості фінансового забезпечення економічного розвитку Вишневої міської територіальної громади Бучанського району Київської області в умовах війни.

Об'єктом дослідження є бюджетні та фінансові механізми розвитку територіальних громад.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні підходи до фінансового забезпечення економічного відновлення територіальних громад.

База дослідження – Вишнева міська територіальна громада Бучанського району Київської області.

За результатами дослідження у дипломній роботі сформульовані положення, висновки, рекомендації та пропозиції практичного спрямування, використання яких може допомогти територіальним громадам у фінансовому забезпеченні власного економічного розвитку.

Результати дослідження можуть бути використані:

- у роботі органів державної та місцевої влади при застосуванні інструментів та фінансових важелів стимулювання розвитку територіальних громад, а також визначення основних напрямів конкурентоспроможності територіальних громад у період відбудови країни;
- у навчальному процесі, при підготовці підручників і навчальних посібників, а також при викладанні навчальних дисциплін «Економіка територіальної громади», «Планування розвитку територіальних громад» .

Ключові слова: територіальна громада, фінансове забезпечення розвитку громад, бюджетні механізми забезпечення місцевого самоврядування.

Кваліфікаційна робота містить 58 сторінок основного тексту, 5 таблиць, 2 рисунки, список використаних джерел становить 42 найменування, 4 додатки.

Рік виконання кваліфікаційної роботи - 2023.

Рік захисту - 2024.

Abstract

The purpose of the work is to substantiate the theoretical and methodological principles and develop practical recommendations for the use of financial support mechanisms for the recovery of the economy of territorial communities in the conditions of war and the post-war period.

The tasks of the work are:

- to investigate the theoretical content of the terms «financial support», "mechanisms of financial support" for the development of communities;
- analyze the use of budgetary mechanisms by territorial communities;
- to investigate ways of attracting local and external borrowing by territorial communities;
- to consider budget tools for economic recovery and development of Ukraine in 2024;
- to identify the problems and possibilities of financial support for the economic development of the Vyshneva urban territorial community of the Buchan district of the Kyiv region in the conditions of the war.

The object of the study is the budgetary and financial mechanisms of the development of territorial communities.

The subject of research is theoretical-methodical and applied approaches to financial support for the economic recovery of territorial communities.

The base of the study is the Vyshneva urban territorial community of the Buchan district of the Kyiv region.

According to the results of the research, provisions, conclusions, recommendations and suggestions of practical direction are formulated in the thesis, the use of which can help territorial communities in providing financial support for their own economic development.

Research results can be used:

- in the work of state and local authorities when applying tools and financial levers to stimulate the development of territorial communities, as well as determining the main directions of competitiveness of territorial communities during the period of the country's reconstruction;
- in the educational process, during the preparation of textbooks and teaching aids, as well as during the teaching of the academic disciplines "Economics of the Territorial Community", "Planning the Development of Territorial Communities".

Keywords: territorial community, financial support for community development, budgetary mechanisms for local self-government support.

The qualification work contains 58 pages of the main text, 15 tables, 2 figures, the list of used sources is 42 names, 4 appendices

The year of completion of the qualification work is 2023.

The year of protection is 2024.

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики та сталого розвитку

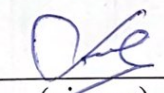
Довідка про перевірку на плагіат

№ п/п		
1.	П.І.П. автора роботи	Авраменко Євген Юрійович
2.	Група	ЕМРМ-22-1
3.	П.І.П. наукового керівника	Максименко І.А., к.філос.н., доцент
4.	Тип роботи, що перевіряється (курсова, дипломна робота (проект))	Кваліфікаційна робота
5.	Назва роботи, що перевіряється	Механізми фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад
6.	Рік написання роботи	2022/2024р.
7.	За результатом перевірки оригінальний текст в роботі складає (%)	89.1%
8.	Іншим процентам відповідають (пояснення щодо відсотку тексту, який не є оригінальним)	Посилання 9,17% Цитат 0,18%

19.01.2024р.

Відповідальна особа

Теліщук М.М.
(П.І.Б.)

(підпис)

РЕЦЕНЗІЯ

на випускню кваліфікаційну (дипломну) роботу
здобувача вищої освіти Державного податкового університету
другого (магістерського) рівня
факультету податкової справи, обліку та аудиту, групи ЕМРМ-22-1
Авраменка Євгена Юрійовича
**“Механізми фінансового забезпечення відновлення
економіки територіальних громад”**
“за спеціальністю 051 «Економіка», ОПП «Економіка міста та регіону»

Актуальність теми дипломної роботи. У зв'язку з війною відновлення економіки територіальних громад стає актуальним завданням. Це вимагає наявності ефективних механізмів фінансового забезпечення, що допомагають швидко відновити економіку та забезпечити стійкість територіальних громад.

Ефективні механізми фінансового забезпечення можуть сприяти розвитку бізнесу, створенню нових робочих місць, залученню інвестицій та підвищенню життєвого рівня населення.

Актуальність даної теми полягає і в її соціальному значенні. Відновлення економіки територіальних громад сприятиме покращанню якості життя їх мешканців, забезпечуватиме стабільність та сталість розвитку регіонів, що матиме позитивний вплив на зайнятість, доходи, доступ до освіти та охорони здоров'я, інфраструктуру та інші сфери життєдіяльності людей.

Отже, дослідження механізмів фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад є актуальним і важливим кроком у розв'язанні економічних проблем та досягненні сталого розвитку територіальних громад.

Наукова новизна. Автором акцентовано увагу на тому, що територіальна громада є базовою ланкою адміністративного-територіального устрою країни, характеризується системністю, має певне фінансове забезпечення, що забезпечує їй конкурентні переваги та створює можливості для розвитку території; розглянуті теоретичні підходи до сутності механізмів фінансового забезпечення територіальних громад та його складові.

Якість проведеного аналізу проблеми, текстового та табличного матеріалу. Дипломна робота структурована наступним чином: вступ, розділ 1 (теоретико-методологічні засади фінансового забезпечення розвитку економіки територіальних громад), розділ 2 (бюджетні інструменти економічного відновлення та розвитку у 2024 році), розділ 3 (бюджетні та фінансові ресурси відновлення економіки Вишневої міської територіальної громади Бучанського району Київської області), висновків. Кваліфікаційна робота містить 5 таблиць, 2 рисунки, список використаних джерел становить 42 найменування, 5 додатків, оформлення яких відповідає встановленим вимогам.

Обґрунтованість пропозицій і висновків та їх практична цінність для ефективної діяльності територіальних громад. Автором представлено SWOT-аналіз Вишневої міської територіальної громади. Поряд із сильними сторонами економіки громади, виявлено і слабкі сторони. Обґрунтовано і

запропоновано керівництву громади, що у центрі моделі фінансового забезпечення відновлення економічного розвитку громади мають бути потенційні точки зростання: промисловість, енергетика, агросектор, інформаційно-комунікаційні технології, транспорт та інфраструктура, креативні індустрії та індустрії гостинності, сфера послуг, охорона здоров'я, освіта та інші.

Наявність недоліків. Скоріше мова має йти про побажання. Зокрема, автор показав, що він може аналізувати процеси, які відбуваються в територіальних громадах, що підготовлена ним кваліфікаційна робота має стати початком поглибленого наукового дослідження життєдіяльності територіальних громад в умовах війни та повоєнного відновлення.

Загальний висновок і оцінка роботи. Випускна кваліфікаційна робота на тему "Механізми фінансового забезпечення відновлення територіальних громад" відповідає назві спеціальності 051 «Економіка», змісту освітньо-професійної програми «Економіка міста та регіону», пройшла апробацію та містить наукову новизну. Результати роботи мають практичну цінність.

Загалом, можна зробити висновок, що кваліфікаційна робота Авраменка Євгенія Юрійовича відповідає вимогам до випускних кваліфікаційних (дипломних) робіт та заслуговує високої оцінки.

Рецензент

Завідувач кафедри маркетингу

**Волинського національного університету
імені Лесі Українки**

кандидат економічних наук, доцент

Сак Т.В.

« 3 » 01 2024 р.

ВІДГУК
наукового керівника
кваліфікаційної роботи
здобувача вищої освіти Державного податкового університету
другого (магістерського) рівня
за спеціальністю 051 «Економіка», ОПП «Економіка міста та регіону»
факультету податкової справи, обліку та аудиту, групи ЕМРМ-22-1
Авраменка Євгена Юрійовича
на тему “Механізми фінансового забезпечення відновлення
економіки територіальних громад”

Актуальність теми дипломної роботи полягає в тому, що сьогодні, в умовах війни багато громад стикаються з економічними труднощами, такими як недостатнє фінансування та відсутність ефективних механізмів відновлення. У зв'язку з цим територіальні громади здійснюють пошук нових шляхів фінансового забезпечення свого відновлення. Ефективні механізми фінансового забезпечення можуть сприяти розвитку бізнесу, створенню нових робочих місць, залученню інвестицій та підвищенню життєвого рівня населення.

Отже, дослідження механізмів фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад є актуальним і важливим кроком у розв'язанні економічних проблем та досягненні сталого розвитку територіальних громад.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичний зміст термінів фінансове забезпечення, “механізми фінансового забезпечення” розвитку громад; проаналізовано використання територіальними громадами бюджетних механізмів; досліджено способи залучення територіальними громадами місцевих та зовнішніх запозичень; розглянуто бюджетні інструменти економічного відновлення та розвитку України у 2024 році; виявлено проблеми та можливості фінансового забезпечення економічного розвитку Вишневої міської територіальної громади Бучанського району Київської області в умовах війни.

Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативні акти, результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, статистична звітність, результати опитування жителів Вишневої територіальної громади щодо сучасного її стану та перспектив розвитку.

За результатами дослідження сформульовані рекомендації та пропозиції практичного спрямування, використання яких може допомогти територіальним громадам у фінансовому забезпеченні власного економічного розвитку.

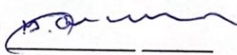
Результати дослідження можуть бути використані: у роботі органів місцевого самоврядування при застосуванні інструментів та фінансових важелів стимулювання розвитку територіальних громад, а також визначення основних напрямів конкурентоспроможності територіальних громад у період відбудови країни; у навчальному процесі, при підготовці підручників і навчальних

посібників, а також при викладанні навчальних дисциплін «Економіка територіальної громади», «Планування розвитку територіальних громад».

Загальний висновок і оцінка роботи. Здобувач показав, що він може аналізувати процеси, які відбуваються в територіальних громадах. Підготовлена ним кваліфікаційна робота має стати початком поглибленого наукового дослідження життєдіяльності територіальних громад в умовах війни та повоєнного відновлення.

Кваліфікаційна робота на тему «Механізми фінансового забезпечення відновлення територіальних громад» відповідає назві спеціальності 051 «Економіка», змісту освітньо-професійної програми «Економіка міста та регіону», містить наукову новизну. Результати роботи мають практичну цінність.

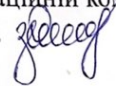
Загалом, можна зробити висновок, що робота Авраменка Євгенія Юрійовича відповідає вимогам до кваліфікаційних робіт та заслуговує високої оцінки.

Керівник кваліфікаційної роботи
(підпис)

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу
Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти
Авраменка Є. Ю.
(прізвище, ініціали)

після попереднього захисту розглянута на засіданні кафедри, протокол від «26»
01 2024 р. № 6

допущена / не допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри Скорик М.О.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	8
1.1. Фінансове забезпечення територіальних громад: поняття та складові	8
1.2. Бюджетні механізми та їх роль у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування	15
1.3. Залучення територіальними громадами місцевих та зовнішніх запозичень	20
РОЗДІЛ 2. БЮДЖЕТНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ У 2024 РОЦІ	28
2.1. Бюджетні інструменти економічного відновлення та розвитку у 2024 році в територіальних громадах України	28
2.2. Аналіз фінансового забезпечення розвитку економіки Вишневої територіальної громади Бучанського району Київської області	38
РОЗДІЛ 3. БЮДЖЕТНІ ТА ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ВИШНЕВОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ БУЧАНСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	43
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи полягає в тому, що сьогодні, більше ніж будь-коли раніше, розвиток територіальних громад є важливою складовою економічного прогресу. Однак, багато громад стикаються з економічними труднощами, такими як недостатнє фінансування та відсутність ефективних механізмів відновлення.

У зв'язку зі змінами в економічному середовищі, такими як глобалізація, розвиток технологій та зміни витрат, територіальні громади повинні шукати нові шляхи фінансового забезпечення свого відновлення. Ефективні механізми фінансового забезпечення можуть сприяти розвитку бізнесу, створенню нових робочих місць, залученню інвестицій та підвищенню життєвого рівня населення.

Окрім того, у зв'язку з війною відновлення економіки територіальних громад стає актуальним завданням. Це вимагає наявності ефективних механізмів фінансового забезпечення, що допомагають швидко відновити економіку та забезпечити стійкість територіальних громад.

Таким чином, дослідження механізмів фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад є актуальним і важливим кроком у розв'язанні економічних проблем та досягнень сталого розвитку територіальних громад. Результати цього дослідження можуть бути корисними для органів місцевого самоврядування, допомагаючи вдосконалити існуючі підходи та розробити нові стратегії фінансового забезпечення відновлення економіки.

Крім того, актуальність даної теми полягає в її соціальному значенні. Відновлення економіки територіальних громад сприяє покращанню якості життя їх мешканців, забезпечує стабільність та сталість розвитку регіонів. Це має позитивний вплив на зайнятість, доходи, доступ до освіти та охорони здоров'я, інфраструктуру та інші сфери життєдіяльності людей.

Мета дослідження. Дослідити механізми фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад в умовах децентралізації та війни.

Завдання, які будуть вирішуватися відповідно до визначеної мети:

- дослідити теоретичні основи формування фінансового забезпечення економічного розвитку територіальних громад як базових одиниць системи адміністративно-територіального устрою ;
- розглянути методологічні підходи дослідження складових фінансового забезпечення територіальних громад;
- здійснити аналіз фінансового забезпечення Вишневої міської територіальної громади Бучанського району Київської області;
- запропонувати стратегічне бачення та вибір моделі фінансового забезпечення відновлення економічного розвитку Вишневої міської територіальної громади.

Об'єкт дослідження - міські територіальні громади.

База досліджень. Вишнева міська територіальна громада Бучанського району Київської області.

Предмет дослідження. Механізми фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад в умовах війни.

Методи дослідження. Теоретичною й методологічною основою дослідження є фундаментальні положення політичної економії, мікроекономіки, макроекономіки, інституціональної економіки, державного регулювання економіки, економічної статистики, економіко-математичного моделювання.

З метою досягнення поставлених наукових завдань використані такі методи:

- історико-генетичний та еволюційно-інституціональний ;
- системний підхід та компаративний метод ;
- єдності загального та часткового;
- економіко-статистичний та графічний.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Фінансове забезпечення територіальних громад: поняття та складові.

В умовах адміністративно-територіальної реформи в Україні особливої актуальності набувають питання, пов'язані з управлінням фінансовими ресурсами територіальних громад, фінансовою незалежністю органів місцевого самоврядування, формуванням ефективної фінансової політики для забезпечення збалансованого розвитку місцевих громад та територій.

Проблемні питання, пов'язані з формуванням фінансового забезпечення місцевого самоврядування безпосередньо впливають на спроможність територіальної громади, яка повинна володіти фінансовими, матеріальними та іншими ресурсами в обсязі, достатньому для ефективної реалізації завдань та функцій місцевої влади, надання соціальних послуг населенню на рівні, передбаченому загальнодержавними стандартами.

Розширення повноважень органів місцевого самоврядування, наділення їх більшою самостійністю вимагають від останніх більшої відповідальності в сфері реалізації фінансової політики на місцях, формування умов для здійснення економічної діяльності та розвитку ділової активності всіма суб'єктами господарювання, підтримання сприятливого інвестиційного клімату в регіоні.

За таких обставин важливо визначитися з методологічним підґрунтям формування та розвитку процесів фінансового забезпечення територіальних громад: суттю поняття, його елементами, взаємозв'язками у системі фінансового забезпечення територіальних громад, а також механізмами функціонування.

Серед науковців, які розглядали проблематику фінансового забезпечення місцевого самоврядування, слід відзначити Т. Бондарук, Г. Возняк, В. Кравченко, О. Кириленко, Н. Мельничук, В. Письменного та ін.

Так, Т. Бондарук під фінансовим забезпеченням місцевого самоврядування розуміє «сукупність різноманітних джерел і форм фінансування органів місцевого самоврядування, які використовуються ними для функціонування соціально-економічної сфери» [1].

Н. Мельничук визначає фінансове забезпечення як «сукупність фінансових ресурсів, які зосереджуються у фондах, використовуючи які органи місцевого самоврядування виконують покладені на них функції» [2].

В. Письменний визначає фінансове забезпечення як «сукупність заходів щодо акумуляції, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою створення умов, що сприяють нормальному здійсненню економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проєктів та запобіганню і усуненню порушень при використанні фінансових ресурсів» [3]. Дослідник акцентує на створенні органами місцевого самоврядування найзручніших умов для життєдіяльності мешканців.

Щодо питання складових фінансового забезпечення місцевого самоврядування, то С. Кравченко та С. Марковський називають дві підсистеми [4]:

- функціональну підсистему, яка передбачає основну діяльність, яка полягає в акумуляції, розподілі фінансових ресурсів;
- управлінську підсистему як діяльність, яка забезпечує належну ефективність та результативність фінансового забезпечення.

В науковій літературі зустрічається також поняття складових місцевих фінансів як системи, елементами якої є:

- джерела фінансового забезпечення (бюджетні ресурси різних рівнів, інвестиційні ресурси, міжнародна допомога тощо);

- методи забезпечення (самозабезпечення, податки та збори, кредитні ресурси);
- інструменти (трансфери, місцеві позики, податки збори);
- важелі (штрафи, пільги тощо);
- нормативно-правове забезпечення [5].

Таблиця 1.1

Елементи системи фінансового забезпечення територіальних громад

Мета системи	Забезпечення соціально-економічного розвитку на відповідній території, підвищення самодостатності й задоволення законних потреб та інтересів її мешканців та бізнесу
Об'єкти	Соціальна сфера, інфраструктура, сфера охорони довкілля тощо
Суб'єкти та їх функції	Верховна Рада України; центральні та місцеві органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; господарські об'єднання; міжнародні організації; фізичні особи
Інструменти та механізми	Доходи та видатки, податки та збори, трансфери, субсидії, дотації, пільги, державні компенсації, кредитні продукти, страхові платежі
Джерела фінансування	Центральні та місцеві органи влади, суб'єкти підприємництва, міжнародні організації, фізичні особи

Джерело:[6]

У вітчизняній літературі під «ресурсом» розуміють наявні елементи системи, на основі яких вона функціонує та розвивається та які в умовах конкретної ситуації доцільні для застосування як засоби досягнення цілей; як правило, ресурси поділяють на економічні, владні, соціальні та об'єктні [7 с. 85-86].

Часто використовуваними є підходи поділу ресурсного забезпечення територіального розвитку чи розвитку громади на наступні складові:

- майновий, природно-ресурсний, виробничо-технічний, демографічний, фінансовий, науково-технічний, інтелектуальний, інформаційний, інвестиційний, інноваційний тощо потенціали, а також територія з певним типом її інфраструктури – підхід до визначення складових ресурсного потенціалу територіальної громади [8, с. 198];

- фінансово-економічний (фінансовий – бюджетно-податковий, інвестиційний, потенціал реального сектору економіки, потенціал фінансово-кредитних установ, потенціал домогосподарств; економічний – виробничий, природно-ресурсний, підприємницький, організаційно-управлінський, інфраструктурний, інноваційний, науково-інформаційний) і людський (соціальний, демографічний, інтелектуально-трудоий, освітній, соціально-інфраструктурний, соціально-політичний, культурний) – підхід до визначення складових ендогенного потенціалу територіальних громад [10, с. 271];

- природні (у тому числі рекреаційні), людські (у тому числі інтелектуальні), матеріально-технічні (у тому числі інноваційні), фінансові (у тому числі інвестиційні), інформаційні (у тому числі віртуальні), нематеріальні (у тому числі компетентносні) ресурси місцевого самоврядування – підхід до визначення складових ресурсної платформи (забезпечення) територіальної громади [11, с. 221].

Загалом, матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних й обласних рад [12, с. 9].

Зважаючи на здійснений аналіз зазначимо, що фінансове забезпечення розвитку територіальних громад слід розглядати як комплексну систему із притаманною їй сукупністю пов'язаних і взаємодіючих один одним елементів.

Складові системи фінансового забезпечення територіальних громад

Мета: залучення, організація та контроль використання фінансових ресурсів для реалізації інвестиційних потреб територіальних громад.

Завдання:

- структурування інвестиційних потреб територіальних громад, розроблення інвестиційної політики та планів й проектів з її реалізації;

- мобілізація внутрішніх та залучення зовнішніх фінансово-інвестиційних ресурсів;
- організація процесів реалізації інвестиційних планів та проектів;
- моніторинг та контроль й оцінювання ефективності реалізації інвестиційних планів та проектів.

Нормативно-правове поле діяльності органів місцевого самоврядування:

- Конституція України;
- законодавство України;
- інші нормативно-правові акти центральних органів влади;
- рішення органів місцевого самоврядування;
- рішення органів управління територіальних громад.

Механізми фінансування інвестиційної діяльності органів управління територіальних громад:

Бюджетні :

- формування та використання місцевого бюджету;
- використання субвенцій та трансфертів з Державного бюджету;
- залучення й використання коштів Державного фонду регіонального розвитку;
- залучення й використання коштів Державного бюджету в межах окремих цільових програм.

Кредитні :

- ЄБРР.
- залучення банківських кредитів
- випуск облігацій внутрішньої місцевої позики
- інші види місцевих запозичень

Технічна допомога та секторальна підтримка ЄС, інших міжнародних донорів та фінансових організацій

- участь у програмах міжнародної технічної допомоги
- участь у програмах бюджетної підтримки ЄС

- співпраця з міжнародними фінансовими організаціями, донорами

Грантові:

- для малого і середнього бізнесу в громадах :
- ЄС у цілому і посольств США, Канади, Словаччини, Швеції, Словенії, Польщі, Данії, Німеччини, Естонії, зокрема:
- Екологія і енергозбереження :
- посольств Франції, Швейцарії,
- стартапи і інновації - Український Фонд стартапів;
- програми USAID, DOBRE, U-LEAD, SIDA, GIZ, Відродження.

Публічно-приватне партнерство й співпраця з інвесторами:

- використання інструментів дольової участі юридичних осіб;
- договори про співпрацю та партнерство з суб'єктами господарювання;
- створення індустріальних парків, територій зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності.

Управління фінансовою діяльністю територіальних громад:

- організаційна структура управління;
- модель та форми управління;
- кадрове забезпечення;

В основі функціонування системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад розглядаються суб'єкти фінансових відносин різних рівнів управління і сфер відповідальності та впливу.

Вони, зокрема, здатні впливати на систему, в тому числі через управління нею, при цьому керуються різного роду чинниками економічного, політичного та соціального характеру.

Перед органами місцевого самоврядування, крім ефективного управління наявними ресурсами, стоїть також завдання реалізації фінансової політики для збалансованого розвитку своїх територій. Відтак, основними завданнями, які стоять перед органами місцевого самоврядування в контексті реалізації фінансової політики є наступні:

- пошук та впровадження оптимальної моделі формування, акумулювання і перерозподілу фінансових ресурсів з метою активізації розвитку муніципального сектору економіки, інженерної, комунальної, соціальної, екологічної інфраструктури територіальної громади;

- формування та реалізація програмно-цільових підходів до розвитку громад із чітко визначеними стратегічними цілями та завданнями щодо використання місцевих фінансових ресурсів для вирішення соціально-економічних проблем територій – об'єктів їх управління, з урахуванням потреб та інтересів місцевих мешканців, зокрема, регіональних програм розвитку, концепції розвитку громади на короткостроковий та довгостроковий період тощо;

- пошук додаткових джерел власних доходів, на формування яких органи місцевого самоврядування мають змогу впливати своїми діями та рішеннями;

- здійснення періодичних оцінок фінансово-інвестиційної діяльності органів місцевого самоврядування, виявлення втрат та помилок, що призвели до неефективного витрачання ресурсів місцевих бюджетів чи їх збитку, а також пошук шляхів їх уникнення в майбутньому.

1.2. Бюджетні механізми та їх роль у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування.

Бюджетні механізми науковці розглядають як елементи бюджетної системи, через які забезпечується мобілізація фінансових ресурсів бюджету та їх раціональне використання у відповідності до політики держави в усіх суспільних сферах. В умовах реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні бюджетні механізми, зокрема, мають забезпечувати її успішність.

Міжбюджетні відносини виникають у процесі міжбюджетного регулювання та перерозподілу бюджетних ресурсів, у тому числі для фінансування повноважень, делегованих державою органам місцевого самоврядування, здійснення державної підтримки місцевого розвитку, бюджетного вирівнювання.

Бюджетні механізми у прикладному сенсі науковці розглядають в контексті ефективності у прив'язці до процесів соціально-економічного розвитку території (держави, регіону, громади)., що передбачає здатність таких механізмів значимо впливати на розвиток соціальної та економічної сфери (зокрема, через застосування особливих процедур вироблення, ухвалення та реалізації бюджетних рішень) [13].

Бюджетний механізм є складною управлінською категорією, який за змістом можна визначити як сукупність організаційних, методологічних, законодавчих та нормативних положень, що забезпечують функціонування бюджетної системи держави, а також сукупність методів, інструментів (процедур) та важелів, за допомогою яких управлінські рішення реалізуються в процесі формування й використання централізованих грошових фондів держави та її територіально-адміністративних одиниць чи відповідних регіонів [14].

Фактично бюджетний механізм є інструментом приведення бюджетної системи у відповідність із зовнішнім середовищем, що постійно змінюється, через застосування певних форм і методів бюджетного регулювання, а саме власних доходів, відсоткових відрахувань від загальнодержавних податків і доходів (регулюючі й закріплені доходи) бюджетних трансфертів (бюджетні дотації, субсидії, субвенції, вилучення коштів до державного бюджету України, міжбюджетні взаєморозрахунки, бюджетних позичок[15, с. 164].

Основним об'єктом впливу бюджетного механізму є бюджетні відносини, які формуються внаслідок мобілізації, перерозподілу та використання фінансових ресурсів на різних управлінських рівнях «по-горизонталі» і «по-вертикалі». Наслідком здійснення міжбюджетних розрахунків є міжбюджетні відносини. Їх аналіз є актуальним напрямом досліджень фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Результати такого аналізу дозволяють виявити бюджетну стабільність територіальних громад, адже забезпечення стабільними та достатніми фінансовими ресурсами є запорукою становлення дієздатної та ефективної місцевої влади [16, с. 60].

Міжбюджетні відносини виникають у процесі міжбюджетного регулювання, яке забезпечує перерозподіл бюджетних ресурсів по-вертикалі бюджетної системи, з метою здійснення видаткових потреб достатніми бюджетними коштами, а залежності від розподілу бюджетних повноважень у порядку передбаченому законодавством. Метою ж горизонтального бюджетного регулювання є фінансове вирівнювання асиметрії бюджетної забезпеченості у межах бюджетів місцевого самоврядування [17, с.21].

У ряді наукових публікацій розглянуто застосування бюджетних механізмів та формування міжбюджетних відносин в Україні. За весь період незалежності точаться професійні (політичні, фінансово-економічні) дискусії з приводу ефективності наповнення державного бюджету та застосування бюджетних механізмів, у тому числі в рамках здійснення міжбюджетних відносин.

Незважаючи на позитивні очікування, майже три десятиліття бюджетні механізми в Україні застосовувались несистемно, деформовано та політично заангажовано.

Недостатність власних бюджетних надходжень, характерна більшості територіальних громад, зумовлює як розширення складу доходів, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування, так і міжбюджетного перерозподілу фінансових ресурсів, у тому числі задля підтримки інвестиційної спроможності базової ланки адміністративно-територіального устрою.

Реформа децентралізації, що почала активно впроваджуватись в Україні з 2014 року, суттєво вплинула на фінансову спроможність місцевого самоврядування.

Механізми державної підтримки місцевих бюджетів регламентуються чинним законодавством. Основним індикатором державної підтримки місцевого самоврядування через бюджетні механізми є зобов'язання держави щодо гарантованого надання населенню послуг згідно з визначеним рівнем задоволення потреб. Головними інструментами при цьому виступають дотації і субвенції. Механізм їх перерахування з державного бюджету місцевим бюджетам визначається Порядком перерахування міжбюджетних трансфертів[18]. При застосуванні зазначених інструментів вагомим підходом є бюджетне вирівнювання.

Перелік інструментів державної підтримки місцевих бюджетів, регламентованих законодавством України, наведено в таблиці.

На сьогодні доволі дискусійним залишається надання базової дотації.

Що стосується субвенцій, то їх надання регламентується Порядком та умовами надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій. Даний норматив визначає, на які цілі може виділятися субвенція (будівництво, екологічні та природоохоронні законопроекти з енергоефективності та енергозбереження, водопостачання, водовідведення, тепlopостачання, придбання

медичного обладнання та комунального транспорту, розв'язання проблем окремих адміністративно-територіальних одиниць (малих міст, шахтарських та гірських населених пунктів), погашення бюджетної заборгованості місцевих бюджетів, заходи соціально-економічного розвитку регіонів та ін.) та яким чином така субвенція розподіляється - 80% коштів з урахуванням чисельності населення, яке проживає у відповідному регіоні, та 20% коштів з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до показника ВРП в розрахунку на одну особу (для регіонів, у яких такий показник становить менше 75 % середнього показника по Україні) [18].

Таблиця 1.2

Інструменти міжбюджетної підтримки територіальних громад

№	Інструмент	Зміст
1.	Базова дотація	Фінансова допомога з державного бюджету місцевим, в яких індекс податкоспроможності є нижчим за встановлений показник, що забезпечує спроможність задоволення соціальних послуг населення за мінімальними стандартами на місцях
2.	Субвенція	Цільова фінансова допомога з державного бюджету місцевим на конкретні цілі
3.	Стабілізаційна дотація	Тимчасова (трирічна) фінансова допомога з державного бюджету місцевим, які потребують покриття диспропорцій взаємовідносин з державним бюджетом в умовах реформи фінансової децентралізації та яка встановлюється в регламентованому розмірі (до 1 % від обсягів податкових надходжень податків до місцевих бюджетів)
4.	Додаткові дотації та інші (додаткові) субвенції	Фінансова допомога з державного бюджету місцевим, які потребують додаткових витрат в умовах непередбачуваних обставин, а також для виконання делегованих державою повноважень на утримання закладів освіти й охорони здоров'я

В Україні надання субвенцій здійснює Мінрегіон, надання стабілізаційної дотації - Міністерство фінансів. Така дотація згідно Порядку та умов надання стабілізаційної дотації з державного бюджету місцевим бюджетам, спрямовується на покриття диспропорцій у місцевих бюджетах, які виникли у зв'язку із запровадженням нової моделі взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами; вона надається бюджетам міст обласного значення, районним бюджетам та бюджетам об'єднаних територіальних громад, що створюються

згідно із законом та перспективним планом формування територій, у яких індекс відносної податкоспроможності менший за аналогічний середній показник у таких бюджетах, а також обласним бюджетам у порядку, визначеному обласними державними адміністраціями[19].

Додаткова дотація в Україні здебільшого надається на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я між місцевими бюджетами та її розмір встановлюється щорічно у законодавчому порядку[20].

Кожен з зазначених інструментів державної підтримки місцевих бюджетів в Україні має свою специфіку, однак у комплексі вони мають сприяти забезпеченню фінансової спроможності місцевого самоврядування.

Отже, бюджетні механізми і міжбюджетні відносини відіграють провідну роль у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування.

В умовах війни, воєнного стану надзвичайно важливим є забезпечення оперативного, належного та безперервного виконання місцевих бюджетів. Для забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та життєво необхідних потреб жителів територіальних громад у період дії воєнного стану Офіс Президента України, Уряд, Верховна Рада України, РНБО та інші центральні органи виконавчої влади приймають низку швидких, ефективних, оперативних рішень.

Визначено зміни, які відбулися в бюджетній системі у зв'язку із воєнним станом. Розглянуто загальні проблеми організації і реалізації бюджетного процесу в Україні та шляхи їх вирішення.

Для інформування громад щодо останніх ключових змін у бюджетному законодавстві, створення умов для своєчасного та оперативного реагування на потреби фінансового забезпечення заходів територіальної оборони, захисту безпеки населення та функціонування бюджетної сфери, комунальних підприємств у період воєнного стану Мінрегіон підготував ключові зміни та

моменти у галузі місцевих бюджетів із відповідними посиленнями для полегшення орієнтування в нормах бюджетного законодавства.

Визначено зміни, які відбулися в бюджетній системі у зв'язку із воєнним станом. Вказано загальні проблеми організації і реалізації бюджетного процесу в Україні та шляхи їх вирішення. Розглянуто зміни у бюджетному процесі, які свідчать про поширення повноважень органам влади на місцях щодо бюджетного регулювання та спрощення процедури бюджетного контролю.

1.3. Залучення територіальними громадами місцевих та зовнішніх запозичень.

Проблема залучення коштів органами місцевого самоврядування завжди була гострою, а за умов розширення їх самостійності значно підвищується відповідальність за місцевий розвиток, що спонукає до пошуку додаткових джерел фінансування для забезпечення соціально-економічного та культурного розвитку територій.

Серед них - місцеві запозичення та отримання позик місцевим бюджетам, право здійснення яких закріплено у статті 70 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Органам місцевого самоврядування надано право створювати комунальні банки та інші фінансово-кредитні установи, виступати гарантами для отримання кредитів підприємствами комунальної власності.

Одним із напрямків фінансування співробітництва територіальних громад також є використання коштів кредитних ресурсів. В якості інструменту фінансування суспільних потреб територіальних громад вони спрямовуються на розвиток інфраструктури: систем водовідведення, електропостачання, розвиток транспортної мережі та інфраструктурних об'єктів, будівництво соціальних об'єктів, шкіл, закладів охорони здоров'я, в конкретні інвестиційні проєкти [21,с.389-390].

Відповідно до чинного законодавства місцеві запозичення можуть бути у формах:

- укладання договорів позики (кредитних договорів) в фінансово-кредитних установах, у яких зазначається мета та цільове використання кредиту, сума, термін використання, розмір платності за користування (відсотки), розмір та вид гарантій (застави), умов повернення, відповідальність сторін, а також інші юридичні положення;

- випуску (емісії) облігацій місцевої позики, метою випуску яких є залучення додаткових фінансових ресурсів для виконання завдань виключно місцевого значення, що є критичними для функціонування громади: водопостачання та каналізація, електрозабезпечення, будівництво інженерних та транспортних мереж і інших соціально-культурних об'єктів;

- позики у фінансових установах на строк до 3-х місяців в межах бюджетного періоду на покриття тимчасових касових розривів, що виникають за загальним фондом та бюджетом розвитку місцевих бюджетів для задоволення нагальних потреб міста у грошових коштах в очікуванні майбутніх надходжень.

Надання позик з одного бюджету іншому забороняється.

Відповідно до статті 16 Бюджетного кодексу України міські ради мають право здійснювати:

- місцеві внутрішні запозичення шляхом випуску облігацій місцевої позики або укладання кредитного договору;

- місцеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій.

У будь-якому випадку наявність чи потреба місцевих запозичень свідчить про певні проблеми в економічному розвитку громади, дефіцит власних фінансових ресурсів.

До переліку проєктів, у які інвестуються місцеві запозичення належать:

- проєкти енергозбереження;

- покращення ефективності електропостачання та водопостачання;

- інвестиції у громадський транспорт, у транспортні мережі;
- збирання та утилізацію побутових відходів;
- будівництво автостоянок та інші фінансово та економічно перспективні види діяльності.

Територіальна громада, яка ставить за мету розбудувати свою інфраструктуру за кошти зовнішніх запозичень, повинна всебічно оцінити власну кредитоспроможність. Проводиться оцінка різних сфер діяльності органу місцевого самоврядування, у тому числі:

- управління містом, ОТГ, методи керівництва, оцінка професійного рівня управлінців, стабільність діяльності;

- фінансова спроможність - діяльність фінансового управління, наявність та якість фінансової інформації, управління бюджетом, системність надходження коштів, контроль за витратами, управління бюджетним дефіцитом та позиками, кредитна історія;

- орієнтація на надання послуг - наскільки громада орієнтується на споживачів при наданні комунальних послуг, як виявляються їх потреби та спроможність оплачувати відповідні послуги;

- розвиток економіки і інфраструктури, зокрема процес стратегічного планування, який включає бачення розвитку громади на довгострокову перспективу, у тому числі напрямки місцевих запозичень;

- залучення громадськості - спілкування з мешканцями посадових осіб місцевого самоврядування, висвітлення у засобах масової інформації діяльності.

Кредитори завжди вимагають щоб позичальники довели та гарантували, на прикладі результатів фінансово-господарської діяльності та прогнозних показників свою спроможність своєчасно повернути запозичення. Ефективне управління поточними фінансами громади, вміння прогнозувати реальність доходів та витрат бюджету є найважливішими елементами оцінки її кредитоспроможності.

Зовнішні місцеві запозичення в основному здійснюються для фінансування проєктів щодо створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування, спрямованих на задоволення інтересів населення територіальних громад.

Формою зовнішніх місцевих запозичень є також муніципальні облігаційні позики. Основними цілями випуску муніципальних облігацій є:

- фінансування поточного дефіциту місцевого бюджету, у тому числі масштабні витрати місцевої влади для одноразової мобілізації великих фінансових ресурсів для будівництва, покриття сезонності витрат тощо;

- рефінансування заборгованості — погашення раніше розміщених боргових зобов'язань;

- згладжування коливань при надходженні платежів до місцевого бюджету, особливо в громадах, де формування податкової бази залежить від сезонного виробничого циклу;

- фінансування власних місцевих громад і капіталомістких проєктів місцевого розвитку;

- розмір трансфертів з Державного бюджету не відповідає реальній потребі фінансування проєктів з місцевого бюджету території;

- несприятливий фінансовий стан підприємств, слабка розвинутість підприємництва на території громади, а відтак їх низька податкоспроможність і відсутність джерел наповнення місцевого бюджету.

Муніципальні позики сприяють створенню ефективної структури регіональних фондових ринків, трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси. Попри це, емісія облігацій місцевої позики органами місцевого самоврядування та їх подальше обслуговування вимагають низки заходів:

- визначення реальної потреби громади в додаткових коштах, уникнення прийняття рішень про емісію цінних паперів для покриття проявів без господарності, вирішення окремих політичних рушень на місцевому рівні;

- вивчення потреб та переваг потенційних інвесторів;
- формування умов випуску облігацій муніципальної позики, пошуку найбільш ефективних шляхів виходу на міжнародні фінансові ринки, а також форм і методів взаємодії з вітчизняними та зарубіжними інвесторами і міжнародними фінансовими організаціями;
- управління запозиченнями: продовження строків запозичень, зниження вартості, ефективність та результативність інвестиційних вкладень для розвитку території місцевого самоврядування, покращення якості послуг та забезпечення сталого розвитку населених пунктів в майбутньому.

Враховуючи бюджетну обмеженість органів місцевого самоврядування, необхідність додаткових бюджетних витрат на виконання зобов'язань на обслуговування місцевих запозичень (проценти за користування позикою, відсоткові доходи при емісії облігацій місцевої позики), важливим напрямком роботи органів місцевого самоврядування повинна стати робота з пошуку позабюджетних джерел фінансування з міжнародних фондів, програм та грантів.

Гранти - це найбільш поширена форма фінансування проєктів місцевого розвитку, яка здійснюється донорськими організаціями. Донорські організації існують як національні та міжнародні організації, державні установи, комерційні та некомерційні структури, приватні благодійні фонди, що надають на некомерційній безповоротній основі необхідні додаткові ресурси.

Грантові кошти використовуються на цілі, які спрямовані в цілому на благо всього суспільства: покращення довкілля, підвищення освітнього рівня населення, експертна та консультативна допомога у визначених напрямках досліджень, надання технологій та обладнання тощо.

Гранти надаються за результатами грантових програм та конкурсів, що оголошуються для неприбуткових організацій. Органи місцевого самоврядування можуть брати найактивнішу участь у таких конкурсах. В першу чергу чітко визначається мета чи проблема, для вирішення якої необхідні додаткові кошти, якими можуть бути ресурси донорських організацій. Надалі - це пошук грантових

конкурсів що співпадають з метою та завданням проєкту громади, які публікуються у вільному доступі на відповідних сайтах. Наступний крок полягає у підготовці проєкту та формуванні заявки для участі у конкурсі. Перевагу в отриманні грантів, як правило, отримують проєкти спрямовані на розвиток, поліпшення та зміну існуючої ситуації, а також вирішення проблем невеликих сільських та міських територій.

Переваги в отриманні грантових коштів:

- грант не потрібно повертати;
- грант дозволяє отримати значну суму коштів на тривалий період часу, виключаючи ризики строковості, платності, які існують при кредитуванні;
- процедура підготовки заявки, участь у конкурсі, отримання коштів, звітність та супровід реалізації проєкту виступає як дієвий чинник росту професійності управлінської команди органів місцевого самоврядування, її відповідальності за цільове використання коштів, досягнення мети та результативності.

Недоліки грантових програм:

- у кожного грантодавця є свої вимоги та обмеженні пріоритети, які можуть змінюватись;
- процес прийняття рішення щодо надання чи ненадання гранту триває довгий час;
- грантові кошти надходять поетапно, після детальної звітності про використані кошти на попередньому етапі, в той час, коли потреба у фінансуванні проєкту може виникати невідкладно;
- у багатьох випадках грантова підтримка не передбачає покриття експлуатаційних та накладних витрат, тісно прив'язана до цілей проєкту;
- переважна частина проєктів вимагає співфінансування, кошти на яке необхідно планувати у видатках місцевого бюджету. Рівень співфінансування органів місцевого самоврядування чи установ комунальної власності може становити 10-50% величини вартості проєкту.

Використання грантових донорських ресурсів у місцевому розвитку громад є необхідним та важливим, широко практикується у світі, набирає актуальності та успішного втілення в Україні.

До найбільш відчутних проблем залучення місцевих запозичень можна віднести:

- відсутність системного законодавства, що регламентує випуск муніципальних облігацій, функціонування їх на фондовому ринку, усунення ризиків, зокрема, ризик фондового ринку, ризик ліквідності, так як частина муніципальних облігацій може виявитись неліквідною, ринковий ризик, внаслідок якого органи місцевого самоврядування можуть відчувати негативний вплив підвищення процентних ставок, валютних коливань та інші.;

- неврівноваженість попиту та пропозиції на муніципальні облігації внаслідок макроекономічних проблем, слабка концентрація ринку муніципального запозичення, обмежений асортимент муніципальних цінних паперів, недовіра до місцевого населення до будь-яких цінних паперів та гарантій стабільного місцевого розвитку;

- нецільове використання частки коштів, залучених від випуску місцевих облігацій, відсутність міських емісійних програм, якісного аналізу та оцінки їх, можливість корупційної складової та виникнення незаконних фінансових пірамід;

- інвестування позикових коштів у проєкти, які не дають конкретної економічної віддачі, в перспективі можуть втратити соціально-господарське значення, виявитись нераціональними для громади (недостатньо ефективно чи зручно для мешканців облаштовані громадські простори, комунікації, що не мають комплексного використання, об'єкти незавершеного будівництва: дороги, будинки, які можуть зруйнуватись з причини їх недобудови, транспортні засоби і обладнання, що були у використанні тощо), у той час втягування місцевих бюджетів в стан перманентної заборгованості, посилення її негативного впливу на фінансовий стан.

З огляду на зазначене вище метою використання муніципальних запозичень для соціально-економічного розвитку територіальних громад, недопущення негативних моментів вбачається доцільним:

- розробка та створення спеціального пакету законів та нормативно-правових актів стосовно регламентації особливостей емісії цінних паперів та зовнішніх запозичень органами місцевого самоврядування, у тому числі вдосконалення процедури оформлення, погодження та виключно цільове використання коштів, джерела покриття боргу, перелік комунального майна, дозволеного для передачі в заставу, яке, у випадку вимушеної реалізації в покриття боргу, не спричинить порушення функцій життєзабезпечення міста;

- запровадження системи досконалого державного і суспільного публічного контролю за бажанням та потребою отримати зовнішні запозичення ще на початку прийняття такого рішення органами місцевого самоврядування і їх керівниками, що стане гарантією економічної доцільності витрат, які несе громада, сплачуючи відсотки за цінними паперами чи банківським кредитом;

- обов'язкова розробка ґрунтовної концепції муніципальних запозичень, положення про облігаційну політику міста, залучення компетентних представників громадськості, депутатського корпусу для визначення реальної потреби залучених коштів та їх економічну і соціальну ефективність, припинення практики використання нових запозичень для погашення боргів за старими позиками.

РОЗДІЛ 2. БЮДЖЕТНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ У 2024 РОЦІ

2.1. Бюджетні інструменти економічного відновлення та розвитку у 2024 році в територіальних громадах України

Економіка України демонструє надзвичайну стійкість в складних та безпрецедентних умовах тривалого протистояння військовій агресії та численних руйнівних наслідків. Прогнози та оцінки експертів різняться цифрами та припущеннями, але попри виклики, усі вони констатують динаміку зростання. Так, за оцінками Світового банку, у 2023 році цей показник склав 3,5% і у наступному періоді очікується збереження позитивної динаміки.

Як зберегти економічний потенціал сьогодні, коли вплив факторів ризику та невизначеності є надто значним, ресурси є обмеженими, а потреба підтримки партнерів вкрай важлива? Як забезпечити динаміку поступального відновлення? Які інструменти для цього використовуватиме держава у 2024 році і якою буде їх ефективність?

Зробимо аналіз бюджетних механізмів, які впроваджено Законом України «Про державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 р. №3460-IX спрямованих на забезпечення економічного відновлення та розвитку, інструментів та можливостей для бізнесу та підприємництва, правил для великих інвесторів, стимулюючих важелів для агропромислового комплексу.

Бюджетні програми підтримки бізнесу та розвитку підприємництва у 2024 році.

В умовах тривалої військової агресії, руйнування інфраструктурних та промислових об'єктів, втрат ресурсного та кадрового потенціалів, значної низки викликів та системних ризиків, проте збереження потенціалу стійкості та попри песимістичні сценарії, економіка України сьогодні має динаміку поступального відновлення. За даними Державної служби статистики України, скорочення

реального ВВП за підсумком 2022 року було меншим, ніж очікувалось на початку військового вторгнення. Вже за вісім місяців 2023 року, за підсумками Міністерства економіки України, цей показник становив 3%, а макроекономічні прогнози констатують збереження позитивної динаміки.

Такі результати зростання економічної активності обумовлені швидкою адаптацією підприємств до нових умов діяльності, відновленням стабільної роботи енергосистеми країни, поступовою активізацією внутрішнього попиту, стабілізацією курсу гривні. Незважаючи на те, що цей процес є нерівномірним, результати ділових очікувань підприємств у 2023 році свідчать про ознаки відновлення і інвестиційної діяльності. Отже, для забезпечення прискорення темпів відновлення та формування підґрунтя для подальшого сталого економічного зростання одним із пріоритетів держави стали завдання підтримки бізнесу та розвитку підприємництва. Саме на це спрямована низка важливих бюджетних програм, які заплановано реалізувати у 2024 році.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 р. №3460-IX передбачено реалізацію низки важливих бюджетних програм для підтримки великих інвестицій, суб'єктів малого та середнього підприємництва, розвитку агропромислового комплексу тощо (рис. 2.1). Слід також зазначити, що кількість нових програм підтримки економічного розвитку, порівняно з 2023 роком, збільшилась.

Державна підтримка у сфері бізнесу та розвитку підприємництва, за умови успішної реалізації бюджетних програм, дасть змогу забезпечити позитивний вплив як на економічний розвиток регіонів, так і на розвиток громад. Зокрема, місцевий бізнес, скориставшись фінансовою допомогою, зможе створити чи розширити виробництво, що дасть змогу створити умови для зайнятості людей і проживання їх на території громад, а також забезпечити збільшення надходжень до місцевих бюджетів.

Рис.2.1. Обсяг фінансування бюджетних програм у сфері підтримки та розвитку бізнесу, передбачених у державному бюджеті на 2024 рік, млн грн

Експерти Проєкту USAID «ГОВЕРЛА» детальніше проаналізували бюджетні програми підтримки бізнесу та розвитку підприємництва у 2024 році. Адже місцевий економічний розвиток має стати основою стійкості територіальних громад та максимально сприяти стабілізації їх фінансово-економічного стану та відновлення територій.

Бюджетною програмою «Забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємництва» на надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва в Україні, спрямованої на розвиток підприємництва, збільшення обсягів виробництва, експорту, імпортозаміщення, розвиток високотехнологічного виробництва, енергоефективності, впровадження інновацій, фінансування сільськогосподарських товаровиробників для проведення сільськогосподарської діяльності в умовах воєнного стану, а також надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва за договорами фінансового лізингу у 2024 році передбачено 18 млрд грн.

Фондом розвитку підприємництва реалізуються Державні програми «Доступні кредити 5-7-9» та «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9» в частині здешевлення вартості кредитів для суб'єктів малого, у тому числі мікропідприємництва, та середнього підприємництва відповідно до порядків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України «Про надання фінансової державної підтримки» зі змінами від 24.01.2020 №28.

З початку дії воєнного стану для підтримки суб'єктів підприємництва, можливість скористатися державною програмою «Доступні кредити 5-7-9» була розширена за цілями та напрямками для сільськогосподарських товаровиробників, щоб забезпечити заходи весняних та осінньо-польових робіт. Надано можливість отримати кредити великому бізнесу та державним підприємствам для відбудови зруйнованих внаслідок військової агресії основних засобів суб'єктів підприємництва. На ці цілі максимальну суму кредиту було збільшено до 60 млн грн, а для сільськогосподарських товаровиробників – до 90 млн грн.

За весь період дії державної програми «Доступні кредити 5-7-9» підписано 71 013 кредитних договорів на загальну суму 229,5 млрд гривень. За період воєнного стану в Україні в межах цієї програми укладено 36 191 кредитний договір на загальну суму 139,8 млрд грн.

Бюджетною програмою «Надання грантів для створення або розвитку бізнесу» передбачено надання безповоротної державної допомоги у формі грантів суб'єктам господарювання на такі цілі:

- створення або розвиток переробних підприємств;
- створення або розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства;
- створення або розвиток тепличного господарства.

Обсяг фінансування бюджетної програми «Надання грантів для створення або розвитку бізнесу», метою якої є створення нових робочих місць, підтримка сільськогосподарських товаровиробників, збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення продовольчої безпеки у 2024 році за рахунок загального фонду державного бюджету становитиме 1,37 млрд грн.

Також у 2024 році джерелом фінансування грантів для створення або розвитку бізнесу передбачено повернення коштів Державним центром зайнятості на суму 1,277 млрд грн, для надання фінансової допомоги Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на поворотній основі для виплати допомоги по безробіттю.

У 2024 році запроваджується нова державна програма «Доступний факторинг», яка стане ще одним важливим інструментом для підтримки та розвитку мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні в умовах тривання військової агресії. Завдяки цій програмі підприємства матимуть змогу покрити щоденні витрати, знизити ризик виникнення «неплатежів» з боку контрагентів та покращити стійкість всього ланцюга постачання товарів.

Фінансова підтримка суб'єктів господарювання за договорами факторингу передбачатиме компенсацію відсоткової ставки за факторинг на рівні до 13% річних. Уповноважений фактор надаватиме факторинг суб'єкту господарювання у розмірі до 95% дебіторської заборгованості, але сума фінансування не може перевищувати 150 мільйонів гривень, включаючи кошти, отримані за програмами «Доступні кредити 5-7-9%» та «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%».

Бюджетна програма «Забезпечення державної підтримки реалізації інвестиційних проєктів із значними інвестиціями» запроваджується для залучення інвесторів через впровадження державної підтримки великих інвестиційних проєктів та для реалізації Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні» із змінами у 2024 році. Для її реалізації у державному бюджеті заплановано 3 млрдн грн. Кошти будуть спрямовані на:

- будівництво об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури - 1,2 млрд грн;
- компенсацію вартості збудованих заявником або інвестором із значними інвестиціями об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури - 1,2 млрд грн;

- компенсацію витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж, необхідних для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями - 600 млн грн.

Відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» передбачено, що загальний обсяг державної підтримки для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями встановлюється у спеціальному інвестиційному договорі та не повинен перевищувати 30% планового обсягу значних інвестицій за інвестиційним проектом із значними інвестиціями.

Використання цих коштів дасть змогу потенційним заявникам/інвесторам із значними інвестиціями:

- активізувати власну інвестиційну діяльність, у т.ч. розпочати реалізацію таких проектів, що позитивно вплине на активність економічних агентів, національну економіку та економіку регіонів, де такі проекти реалізовуватимуться;

- забезпечити будівництво об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, що дасть змогу покращити логістику та зменшити витрати заявника/інвестора із значними інвестиціями;

- забезпечити мультиплікаційний ефект на суміжні галузі, адже збільшення інвестицій викликає зростання обсягу виробництва, валового внутрішнього продукту тощо;

- забезпечити створення нових робочих місць, що є важливою складовою соціальної політики, і дозволить працевлаштувати, зокрема внутрішньо переміщених осіб, та запобігти втраті працездатного населення у зв'язку з міграційними процесами;

- забезпечити надходження до бюджетів всіх рівнів від діяльності в рамках реалізації інвестиційних проектів із значними інвестиціями, а також після введення в експлуатацію об'єктів інвестування, що дасть змогу збалансувати бюджетні витрати та надходження.

Бюджетною програмою «Державне стимулювання створення індустріальних парків» заплановано спрямувати 1 млрд грн на фінансування визначених та залучення нових інвестиційних проєктів із значними інвестиціями для відновлення і розвитку економіки України. Індустріальні парки відіграють важливу роль у формуванні інноваційних знань та технологій, сприяючи залученню інвестицій, активізації підприємницької діяльності, створенню нових робочих місць, мінімізації трансакційних витрат тощо. Водночас їх розвиток потребує підтримки та сприяння на національному, регіональному і місцевому рівнях, а також створення належних механізмів і умов для їх діяльності. В межах виконання бюджетної програми передбачено здійснення видатків на створення і функціонування Офісу розвитку індустріальних парків, облаштування індустріальних (промислових) парків та/або забезпечення будівництва об'єктів суміжної інфраструктури, та інших заходів, необхідних для створення та функціонування індустріальних (промислових) парків.

Бюджетною програмою «Реалізація приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» житлової політики держави шляхом забезпечення громадян України житлом» передбачено 1,4 млрд грн для забезпечення громадян України доступним житлом згідно Умов забезпечення приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечного кредитування громадян України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.08.2022 №856. На сьогодні для отримання пільгового житла заявниками подано 113 тисяч заявок, які не покрито фінансовим ресурсом. З початку реалізації іпотечної програми портфель виданих іпотечних договорів становить 3181 тис, а середня вартість одного договору становить 1,5 млн грн.

Бюджетна програма «Підтримка внутрішнього попиту на вітчизняні товари та послуги» передбачає виділення 3 млрд грн на підвищення попиту на вітчизняні товари, шляхом здійснення часткової компенсації їх вартості, що закуплені у вітчизняних виробників та/або їх дилерів. Зокрема, передбачається надання

часткової компенсації вартості комунальної та спеціальної техніки, громадського транспорту, енергетичного обладнання, ліфтів та ліфтового обладнання вітчизняного виробництва. На заходи із посилення інституційної спроможності для підготовки проектів державно-приватного партнерства заплановано 4,95 млн грн.

Агропромисловий комплекс, який до початку військової агресії проти України забезпечував близько 40% валютної виручки від експорту товарів, наразі зазнає значних втрат у зв'язку із порушенням експортних логістичних зв'язків, скороченням посівних площ, руйнуванням допоміжної інфраструктури та інших негативних факторів. Для забезпечення відновлення та підтримки галузі в державному бюджеті на 2024 рік передбачено значний обсяг коштів на підтримку сільгоспвиробників.

Бюджетною програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» буде профінансовано 205 млн грн на розвиток галузі. Програма орієнтована на забезпечення продовольчої безпеки держави, підтримку фінансової стійкості сільськогосподарських товаровиробників шляхом відновлення та модернізації меліоративних систем, а також підвищення ефективності і прозорості управління. Бюджетні кошти будуть спрямовані для надання державної підтримки у вигляді бюджетної дотації сільськогосподарським товаровиробникам, які використовують меліоровані землі та провадять сільськогосподарську діяльність із застосуванням гідротехнічної меліорації, для підвищення ефективності сільського господарства в умовах змін клімату, стимулювання збільшення площ меліорованих земель та збільшення валового виробництва сільськогосподарської продукції.

Бюджетною програмою «Компенсація витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення» у державному бюджеті 2024 року передбачено 2 млрд грн. За ці кошти оператори будуть конкурувати на тендерах Prozorro, що закладе основу для розвитку цього ринку в Україні. Для розмінування обраних ділянок оголошуватиметься конкурс, за підсумками якого оператор-переможець отримає відповідні кошти. Претендувати на розмінування за

бюджетні кошти зможуть лише ті аграрії, які працюють офіційно і сплачують податки. Перші тендери передбачається оголосити у квітні 2024 року, а перед цим Кабінет міністрів України затвердить механізм оплати послуг операторів і визначить обсяг відсотків вартості розмінування, що буде компенсуватися фермерам. Окрему роль у виборі пріоритетних ділянок для розмінування відіграватимуть громади.

Бюджетною програмою «Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції» передбачено виділити 796млн грн, через надання бюджетної субсидії на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення (1 гектар) для провадження сільськогосподарської діяльності на територіях, на яких завершені бойові дії та припинена їх можливість, завершена тимчасова окупація. Реалізація завдань програми дасть змогу забезпечити відновлення роботи агропромислової галузі на деокупованих територіях та підвищити продовольчу безпеку країни. Враховуючи, що дрібні сільгосптоваровиробники є основним джерелом продовольчої безпеки країни та основними виробниками продукції для внутрішнього споживання, то саме на це буде спрямовано 20,0 мільйонів євро в рамках бюджетної підтримки ЄС Україні у 2024 році.

Бюджетною програмою «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» передбачено суму 1 млрд грн, яка буде спрямована на створення сприятливих умов для інвестицій у розвиток агропромислового комплексу, збільшення сільгосптоваровиробників, які виробляють продукцію для агропромислового комплексу, розширивши номенклатуру вітчизняної техніки та обладнання, створення додаткових робочих місць в сільськогосподарському машинобудуванні. В рамках виконання планується надання часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, зокрема, для придбання зернозбиральних комбайнів, тракторів, ґрунтообробної та посівної техніки, сільськогосподарського обладнання, зерновозів.

Так, реалізація завдань бюджетних програм у сфері підтримки бізнесу та розвитку підприємництва, за умов їх успішної реалізації, матиме позитивний вплив на економічний розвиток громад в складних умовах сьогодення. Слід зазначити, що відбудеться оновлення діючих механізмів відновлення та розвитку економіки в частині:

- розширення/посилення напрямів державної підтримки (впровадження енергоефективних заходів, стимулювання розвитку переробних підприємств та сільськогосподарської галузі загалом, реалізації інвестиційних проєктів із значними інвестиціями та облаштування індустріальних парків тощо);
- підтримки суб'єктів підприємництва, які провадять господарську діяльність на територіях, що зазнали значних руйнувань (відбудова зруйнованих внаслідок військової агресії основних засобів суб'єктів підприємництва; відновлення та ремонт пошкодженої внаслідок бойових дій енергетичної інфраструктури; пролонгація діючих кредитів для фінансування оборотного капіталу тощо);
- збільшення обсягу фінансування з Державного бюджету України та визначення додаткових джерел покриття програм (можливості використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, ПАТ «Українська фінансова житлова компанія» тощо);
- запровадження нових державних програм (державна програма підтримки внутрішнього попиту на вітчизняні товари та послуги, компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення тощо), а також спрощення процедур подання заявок та участі в діючих державних програмах.

Усвідомлюючи проблематику функціонування бізнесу в умовах тривалого військового супротиву та системних викликів, вбачається доцільним максимально ефективно використати ті можливості для відновлення та розвитку економіки, які визначено програмними документами у державному бюджеті на 2024 рік.

Широкий спектр програм підтримки дає змогу громадам визначити, на яку саме допомогу може розраховувати місцевий бізнес, і відповідно, долучитися як до інформування підприємців, так і до сприяння в їх реалізації. Особливо актуальною така державна підтримка може бути в громадах, які мають обмежений власний ресурс для підтримки бізнесу, проте зацікавлені в налагодженні ефективного процесу співпраці і готові сприяти розвитку підприємництва на місцевому рівні. Шляхом синергії органів місцевого самоврядування та бізнесу можна досягнути спільної мети – поступального економічного відновлення та розвитку, що дасть змогу забезпечити підвищення добробуту громад та якості життя їх мешканців. Адже в цьому і полягає один з ключових принципів процесу місцевого економічного розвитку, який за нинішніх умов набуває важливої ролі у формуванні стійкості громад, зміцнення їх спроможності та самодостатності.

2.2. Аналіз фінансового забезпечення розвитку економіки Вишневої територіальної громади Бучанського району Київської області

Оцінка ефективності бюджетних програм є важливою складовою бюджетного процесу, адже передбачає заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів.

Незважаючи на те, що головні розпорядники коштів місцевих бюджетів починаючи з 24 лютого 2022 року працюють в умовах дії режиму воєнного стану, оцінку ефективності бюджетних програм, які виконувались ними протягом минулого року, потрібно проводити, оскільки наразі жодних виключень у чинному законодавстві щодо можливості її проведення немає.

Оновленим Наказом Міністерства фінансів України від 26 серпня 2014 року № 836 «Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів» (далі – Наказ № 836) визначено, що головні розпорядники коштів місцевого бюджету результати оцінки ефективності бюджетних програм подають місцевому фінансовому органу протягом 14

календарних днів після подання річної звітності, для якої Порядком №419 Держказначейства визначений термін - не пізніше 25 лютого наступного за звітним року.

Для оцінювання ефективності бюджетних програм використовуються звіти про виконання паспортів бюджетних програм, які відповідно до Наказу № 836 мають бути подані головними розпорядниками до місцевих фінорганів у терміни, визначені для подання консолідованої річної звітності – тобто до 25 лютого 2023 року.

Отже, головні розпорядники мають визначитися з термінами проведення оцінки ефективності своїх бюджетних програм за підсумками 2022 року таким чином, щоб подати її результати до місцевих фінансових органів не пізніше 11 березня 2023 року.

Слід зазначити, що на даний час єдиної методики для здійснення оцінки ефективності бюджетних програм, які виконуються розпорядниками коштів місцевих бюджетів, немає.

Як правило, така оцінка проводиться за удосконаленою Методикою здійснення порівняльного аналізу ефективності бюджетних програм, що наведена у Листі Міністерства фінансів України від 19.09.2013 р № 31-05110-14-5/27486) [48].

Зазначена Методика використовує однаковий алгоритм порівняння планових і фактично виконаних результативних показників (ефективності та якості) бюджетної програми за звітний і попередній періоди на основі формульного підходу.

Разом з тим, головним розпорядникам коштів бюджетів територіальних громад, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, близьких до зони бойових дій, тимчасово окупованих Російською Федерацією, тобто тим, у кого виконані програми бюджету 2022 року значно відрізняються від попереднього 2021 року, доцільно для здійснення оцінки своїх бюджетних програм керуватися рекомендаціями Наказу Міністерства фінансів України №

608 від 17.05.2011 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства фінансів № 13 від 12.01.2012) (Далі – Наказ № 608) [49].

Згідно Наказу № 608 головний розпорядник самостійно визначає:

- обсяг і структуру інформації для оцінки;
- джерела інформації;
- технологію обробки та аналізу отриманої інформації

Таким чином, головний розпорядник може оцінити виконання своїх програм лише за 2022 рік (без порівняння з попереднім 2021 роком) здійснивши аналіз:

- відповідності бюджетної програми нормативно-правовим актам, на підставі яких передбачалося її виконання;

- мети, завдань та напрямів використання бюджетних коштів щодо реалістичності та спрямованості на результат;

- обсягів касових видатків з бюджету (порівняти відображені у звіті про виконання паспорта бюджетної програми із початковими обсягами, затвердженими паспортом бюджетної програми з поясненням причин відхилення);

- зобов'язань і стану розрахунків за ними;

- за джерелами надходжень спеціального фонду, зокрема за власними надходженнями:

- аналіз залишків на початок і на кінець року із поясненням причин їх наявності;

- аналіз фактичних і планових надходжень із поясненням причин відхилень;

- результативних показників бюджетної програми за напрямами використання бюджетних коштів (планових, що були затверджені паспортом бюджетної програми на 2022 рік до досягнутих за підсумками року відповідно до звіту про виконання паспорта бюджетної програми з поясненням причин розбіжностей за кожним показником окремо); стану фінансової дисципліни (дебіторської та кредиторської заборгованостей, зокрема за давнених, із вказанням причини

наявності або збільшення обсягів дебіторської та кредиторської заборгованостей, зокрема за давнених).

За підсумками проведеної оцінки обов'язково потрібно вказати:

- обсяги виявлених фінансових порушень, якщо вони були допущені за бюджетною програмою (зокрема тих, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів і тих, що не призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів);
- обсяги відшкодованих втрат фінансових і матеріальних ресурсів;
- обсяги усунутих інших фінансових порушень.

Таблиця 2.1.

Бюджет Вишневої територіальної громади Бучанського району Київської області

Показник	Середній показник по області	Середній показник по Україні	Всього
Доходи загального фонду на 1-го мешканця:	1145.13 грн	6461.99 грн	15062.3 грн
Видатки загального фонду на 1-го мешканця:	6923.02 грн	1750.82 грн	12839,2
Капітальні видатки на 1-го мешканця:	1358,29	74,89	5242,7
Рівень дотаційності бюджетів:	-1,36%	15,57%	-10,6%
Співвідношення видатків на утримання апарату управління із сумою доходів загального фонду:	28,37%	18,88%	6,1%
Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду:	70,11%	82,54%	49,6%
Видатки на загальну середню освіту на 1-го учня:	24679,08	9364,05	22654,6
Питома вага місцевих податків і зборів у доходах загального фонду	32,37%	36,55%	32,3%

Джерело: [47]

Сформовані узагальнені результати оцінки бюджетної програми потрібно надати у будь-який можливий спосіб до місцевого фінансового органу до 11 березня 2023 року. При цьому обмін інформацією між місцевим фінорганом та

головним розпорядником коштів може відбуватися у тому числі і через ІАС «LOGICA».

Згідно абзацу 1 пункту 22 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України, в умовах воєнного стану не застосовуються вимоги частини 5 статті 28 цього Кодексу щодо оприлюднення головними розпорядниками бюджетних коштів результатів оцінки ефективності бюджетних програм за звітний бюджетний період (у двотижневий строк після подання річної бюджетної звітності).

Тобто головним розпорядникам коштів бюджетів територіальних громад не потрібно оприлюднювати результати проведеної оцінки ефективності бюджетних програм, які виконувалися ними у 2022 році, оскільки режим дії воєнного стану наразі триває.

Також в умовах воєнного стану з урахуванням не застосування вимог частини 5 статті 28 Бюджетного кодексу України, головні розпорядники коштів місцевих бюджетів:

- не здійснюють публічне подання (до 15 березня року, що настає за звітним) інформації про виконання своїх бюджетних програм,
- не оприлюднюють іншу інформацію, визначену частиною 5 статті 28 БКУ, а саме: паспорти бюджетних програм та звіти про їх виконання.

РОЗДІЛ 3. БЮДЖЕТНІ ТА ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ВИШНЕВОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Вишнева міська територіальна громада - територіальна громада в Україні, в Бучанському районі Київської області. Адміністративний центр — місто Вишневе. Утворена 12 червня 2020 року шляхом об'єднання Вишневої міської ради та Крюківщинської сільської ради Києво-Святошинського району. Населені пункти: у складі громади 2 населені пункти - місто Вишневе і село Крюківщина. Старостинський округ - Крюківщинський.

Фінансова спроможність територіальної громади міста Вишневе в умовах війни. У ситуації війни фінансова спроможність територіальної громади міста Вишневе стає суттєвим викликом. Війна призводить до руйнування інфраструктури, зниження економічної активності та загрози безпеці громадян. Однак, незважаючи на ці труднощі, органи місцевого самоврядування зосередилися на забезпеченні фінансових ресурсів для відновлення економіки та забезпечення потреб громади.

Основним аспектом в умовах війни став пошук додаткових джерел фінансування. Територіальна громада міста Вишневе активно співпрацює з державними органами, міжнародними організаціями та громадськими структурами для залучення допомоги та фінансової підтримки. Це включає отримання грантів, благодійних внесків та фінансової допомоги з боку міжнародних партнерів.

Окрім цього, відбувається пошук внутрішніх резервів, оптимізація витрат. Умови війни вимагають ретельного планування та контролю над бюджетними ресурсами. Розумне розподілення коштів та пріоритетне фінансування важливих сфер, таких як медична допомога, безпека та гуманітарна допомога, стають основними завданнями в умовах війни.

Міська рада ухвалила бюджет громади на 2024 рік:

- визначено доходи бюджету Вишневої міської територіальної громади у сумі 1 708 574 980,00 гривень, у тому числі доходи загального фонду бюджету 1 681 084 480,00 гривень та доходи спеціального фонду бюджету - 27 490 500,00;

- видатки бюджету Вишневої міської територіальної громади у сумі 1 708 574 980,00 гривень, у тому числі видатки загального фонду бюджету - 838 574 480,00 гривень та видатки спеціального фонду бюджету - 70 000 500,00 гривень;

- повернення кредитів до бюджету Вишневої міської територіальної громади у сумі 0,00 гривень, у тому числі повернення кредитів до загального фонду бюджету - 0,00 гривень та повернення кредитів до спеціального фонду бюджету - 0,00 гривень;

- надання кредитів з бюджету Вишневої міської територіальної громади у сумі 0,00 гривень, у тому числі надання кредитів із загального фонду бюджету - 0,00 гривень та надання кредитів із спеціального фонду бюджету - 0,00 гривень;

- профіцит за загальним фондом бюджету Вишневої міської територіальної громади у сумі 842 510 000,00 гривень;

- дефіцит за спеціальним фондом бюджету Вишневої міської територіальної громади у сумі 842 510 000,00 гривень;

- оборотний залишок бюджетних коштів бюджету Вишневої міської територіальної громади у розмірі 200 000,00 гривень, що становить 0,02 відсотки видатків загального фонду бюджету, визначених цим пунктом;

- резервний фонд бюджету Вишневої міської територіальної громади у розмірі 8 000 000,00 гривень, що становить 1,0 відсоток видатків загального фонду бюджету, визначених цим пунктом;

- затверджено розподіл витрат бюджету Вишневої міської територіальної громади на реалізацію місцевих програм у сумі 1 137 957 700,00 грн. згідно з додатком 7 до цього рішення.

Також важливо розглянути можливість мобілізації фінансових ресурсів населення. Залучення громадських ініціатив, фондів та благодійних організацій

може допомогти збільшити фінансову базу та забезпечити потреби відновлення економіки та соціального захисту.

В умовах війни фінансова спроможність територіальної громади залежить від залучення зовнішніх джерел фінансування, ефективного управління бюджетними ресурсами та мобілізації внутрішніх резервів. Це вимагає спільних зусиль влади, громадських структур та населення для досягнення стійкості та відновлення економіки та соціального благополуччя міста.

З метою забезпечення надходжень до місцевого бюджету Вишнева міська рада затвердила ряд положень, зокрема: «Положення про встановлення плати за землю на території міста Вишневе», «Положення про встановлення плати за користування земельними ділянками комунальної власності на території міста Вишневе та селі Крюківщина», «Про встановлення ставок та пільг із сплати земельного податку на території міста Вишневе та села Крюківщина Бучанського району Київської області», «Про встановлення місцевих зборів на території Вишневої міської територіальної громади» (збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір), «Про оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, на території Вишневої міської територіальної громади», «Про оподаткування транспортним податком на території Вишневої міської територіальної громади» та ряд інших документів.

Як підвищити ефективність діяльності Вишневої міської територіальної громади ?

Корисним інструментом для розуміння поточного стану міста та розробки стратегій його подальшого розвитку може бути SWOT-аналіз.

При проведенні SWOT-аналізу (аналізу сильних сторін, слабких сторін, можливостей та загроз) для будь-якої міської територіальної громади, важливо враховувати такі аспекти:

Сильні сторони:

1. Ефективна муніципальна інфраструктура.
2. Наявність промислових чи технологічних центрів.

3. Розвинена система освіти та культурних закладів.

4. Доступність робочої сили та ринок праці.

Слабкі сторони:

1. Проблеми зі станом інфраструктури чи комунальних послуг.

2. Екологічні або санітарні проблеми.

3. Відсутність розвинутої транспортної системи.

4. Економічні труднощі, такі як висока безробіття або низька економічна активність.

Можливості:

1. Залучення інвестицій для розвитку нових галузей економіки.

2. Реалізація проектів з екологічного збереження.

3. Розвиток туризму та рекреації.

4. Встановлення партнерських відносин з іншими містами чи регіонами.

Загрози:

1. Економічні труднощі, такі як рецесія або економічна нестабільність.

2. Природні катастрофи чи інші негативні події.

3. Конкуренція з іншими регіонами.

4. Споживчий попит та зміни в ринкових умовах.

Підвищення ефективності діяльності громади має важливе значення для забезпечення якісної та ефективної роботи органів самоврядування. Декілька порад, які можуть допомогти у підвищенні ефективності діяльності Вишневої міської територіальної громади:

1. Взаємодія з громадою:

- проведення регулярних зустрічей, громадських форумів та консультацій з мешканцями для збору відгуків та ідей;

- залучення громади до процесів прийняття рішень, наприклад, через громадські обговорення проектів.

2. Транспарентність:

- публікація відкритої інформації про рішення та витрати бюджету;

- створення веб-сайту та використання соціальних мереж для інформування громади.

3. Розвиток комунікацій:

- запровадження ефективних систем внутрішньої комунікації в органах самоврядування;

- використання інноваційних засобів комунікації для зручності обміну інформацією.

4. Розвиток лідерства:

- сприяння розвитку лідерських навичок серед членів громадської ради;

- здійснення навчання та тренінгів щодо кращих практик управління.

5. Стратегічне планування:

- розробка стратегії розвитку громади на короткостроковий та довгостроковий періоди;

- визначення конкретних методів та показників ефективності для оцінки досягнень.

6. Співпраця із бізнесом та неприбутковими організаціями:

- встановлення партнерських відносин з місцевими підприємствами та неприбутковими організаціями для реалізації спільних проектів;

- використання підтримки та ресурсів бізнесу для розвитку громадських ініціатив.

7. Професійний розвиток:

- постійне навчання та підвищення кваліфікації членів громадської ради;

- залучення експертів та консультантів для оптимізації процесів.

8. Управління ресурсами:

- оцінка та оптимізація використання бюджетних ресурсів;

- раціоналізація адміністративних процесів для зменшення витрат.

9. Участь молоді:

- залучення молоді до роботи громадської ради та її комітетів;

- створення програм для розвитку лідерських якостей серед молоді.

10. Розвиток електронних систем:

- впровадження електронних систем для прийняття громадських пропозицій та подання заяв;
- розробка мобільних додатків для полегшення доступу громади до інформації.

11. Створення громадських ініціатив:

- заохочення громадян до створення та впровадження власних проєктів;
- сприяння громадським організаціям та ініціативам;

12. Визначення пріоритетів:

- чітке визначення пріоритетів для громадської ради в рамках стратегічного планування;
- розробка конкретних та досяжних цілей для кожного року.

13. Співпраця із зовнішніми сторонами:

- встановлення партнерських зв'язків із сусідніми містами та регіонами;
- залучення до співпраці місцевих бізнес-структур та громадських організацій.

14. Моніторинг та оцінка:

- впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності проєктів та програм;
- проведення регулярних аудитів та аналізу роботи громадської ради.

15. Сталі звіти та взаємодія із ЗМІ:

- регулярне публікування звітів про виконану роботу;
- взаємодія із засобами масової інформації для забезпечення широкого освітлення діяльності громадської ради.

16. Вивчення найкращих практик:

- аналіз найкращих практик інших міст та муніципалітетів;
- взяття на замітку та адаптація успішних моделей для свого міста.

17. Стимулювання участі:

- впровадження системи стимулювання громадян для активної участі у громадському житті;

- заохочення ініціатив та активності через нагородження чи публічні подяки.

18. Розробка інфраструктури зворотного зв'язку:

- створення зручних механізмів для збору та обробки звернень громадян;

- активне слідкування за зверненнями та оперативне реагування.

19. Стале навчання та розвиток компетенцій:

- організація тренінгів, семінарів та курсів для членів громадської ради;

- поширення інформації про нові підходи та технології управління.

20. Управління проєктами:

- використання методів управління проєктами для ефективного впровадження ініціатив та програм;

- визначення конкретних завдань та дедлайнів для кожного проєкту.

21. Гнучкі механізми планування:

- використання гнучких методів планування та виконання завдань;

- адаптація стратегій до змін у соціально-економічному середовищі.

22. Соціальна інтеграція та різноманіття:

- створення політик, що сприяють соціальній інтеграції всіх груп населення;

- проведення заходів для сприяння та визнання різноманітності громади.

23. Ефективне використання технологій:

- залучення сучасних технологій для автоматизації рутинних процесів;

- використання відкритих даних для зручного доступу громадян до інформації.

24. Створення робочих груп:

- формування робочих груп для вирішення конкретних завдань та проблем;

- залучення фахівців та експертів для роботи в таких групах.

25. Підтримка інновацій:

- створення фондів чи програм для фінансування інноваційних проєктів;
- активне шукання можливостей для впровадження нових технологій та ідей.

Ці стратегії можуть варіюватися в залежності від конкретних потреб та викликів Вишневої міської територіальної громади. Важливо провести аналіз ситуації та взяти до уваги особливості громади для розробки ефективного плану дій.

ВИСНОВКИ

1. В основі функціонування системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування стоять суб'єкти фінансових відносин різних рівнів управління і сфер відповідальності та впливу.

2. На фінансове забезпечення розвитку територіальних громад здійснює вплив ціла низка чинників – інституційних, організаційних, природно-ресурсних, економічних, соціальних, політичних, серед яких виділяються внутрішні, пов'язані безпосередньо з громадами, їх юрисдикцією, та зовнішні.

3. Управлінська та фінансова децентралізація потребує відповідної трансформації бюджетних механізмів та міжбюджетних відносин. У довоєнний період здійснено низку змін у системі бюджетування, перерозподілу надходжень між бюджетами різних рівнів. Запроваджено дворівневу модель міжбюджетних відносин між Державним бюджетом та бюджетами усіх територіальних громад. До початку війни очікувалось зростання частки доходів від місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів і відповідно зменшення трансфертів з Державного бюджету. Разом з тим, сьогоднішня ситуація з бюджетами усіх рівнів свідчить про необхідність активних дій та пошуку додаткових джерел наповнення бюджетів для забезпечення потреб місцевого самоврядування, включаючи інвестиційні.

4. Проблема залежності місцевих бюджетів від трансфертів актуалізує питання забезпечення їх фінансової спроможності як однієї з складових внутрішнього ресурсного потенціалу місцевого самоврядування. Незважаючи на певні позитивні зміни в довоєнний період, місцеві бюджети в Україні нині формуються переважно не за рахунок власних та закріплених джерел надходжень, а за рахунок міжбюджетних трансфертів із бюджетів вищого рівня; тобто управління використанням бюджетних ресурсів фактично здійснюється із центру, що суперечить загальним засадам Європейської хартії місцевого самоврядування,

а також ставить під сумнів реальність фінансово-бюджетної децентралізації в Україні.

5. Низькі показники власних доходів місцевих бюджетів територіальних громад потребують як пошуку можливостей їх нарощування, так і посилення державної підтримки місцевих бюджетів. Здійснено критичну оцінку надання базової, стабілізаційної і додаткової дотації, а також субвенцій з державного бюджету до місцевих бюджетів в Україні. При цьому вказано на ширші можливості використання дотацій та субвенцій з державного бюджету. Реалізація таких можливостей забезпечує орієнтир місцевого самоврядування у владно-управлінських рішеннях на стратегічні цілі розвиткового характеру.

6. Обґрунтовано види та можливості залучення зовнішніх запозичень для фінансування інвестиційних потреб територіальних громад, насамперед від фінансово-кредитних установ та через емісію облігацій місцевої позики, а також отримання грантів відповідних донорських організацій. Здійснено аналіз умов та ризиків, пов'язаних із залученням зовнішніх запозичень. Зроблено висновки щодо доцільності залучення тих чи інших видів зовнішніх запозичень та отримання грантів відповідно до напрямів використання коштів.

7. Важливим завданням для територіальних громад з метою забезпечення сталого розвитку є залучення додаткових фінансових ресурсів та зменшення залежності від державного бюджету. Додаткові джерела доходів можуть бути пов'язані з економічною діяльністю громади, зокрема, відрахування від земельного податку, надання комунальних послуг, розвиток туризму та місцевої інфраструктури, отримання платежів за надані послуги чи користування ресурсами. Важливо сприяти розвитку підприємництва та створенню сприятливих умов для залучення інвестицій у громадські проекти та підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарук Т. Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні: монографія. Київ, 2009. 608 с.
2. Мельничук Н. Ю. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні. *Економіка*. 2011. № 1 (34). С. 78-81.
3. Письменний В. В. Місцеве оподаткування в умовах реформування податкової системи України: монографія. Тернопіль: Видавн. поліграф. центр «Екон. думка», 2011. 196 с.
4. Кравченко С. О., Маяковський С. С. Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики. 2011. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf>
5. Галько І. М. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017, Вип. 6. С. 129.
6. Сухарська Л. В. Елементи системи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади. URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2016/05/Du_2016_1_15.pdf
7. Савчук Д. М. Характеристика ресурсного потенціалу громади та оцінка ефективності його використання. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 1. С. 83-94.
8. Бабаєв В., Новикова М. Сучасні підходи до зберігання та нарощення ресурсного потенціалу територіальної громади. Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. Х.: ДокНаукДержУпр. 2013. Вип. 4 (16). С. 197-201.
10. Біль М. М., Лещух І. В., Попадинець Н. М. Наукові засади дослідження ендогенного потенціалу територіальних громад. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 26. С. 267-274.

11. Ольшанський О. В. Ресурсне забезпечення розвитку території: двовимірний підхід. Публічне управління: теорія та практика. 2013. Вип. 4. С. 220-225.

12. Берданова О. Ресурсне забезпечення регіонального та місцевого розвитку. Всеукраїнська мережа фахівців та практиків з регіонального та місцевого розвитку. К., 2014. URL: https://regionet.org.ua/files/05.RLD_Resource_Berdanova_Materials_UA.pdf

13. Лопушняк Г. С., Ливдар М. В. Теоретичні засади бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіонів. *Моделювання регіональної економіки*. 2013. № 2. С. 153-166.

14. Качний О. С. Бюджетний механізм як інструмент соціально-економічного розвитку регіону. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 7. С. 94-96.

15. Чуркіна І. Підходи до визначення сутності бюджетної системи в умовах сучасних трансформацій. Галицький економічний вісник. Тернопіль: ТНТУ, 2014. Том 44. № 1. С. 161-166.

16. Станіславчук Н. О. Місцеві бюджети як основа розвитку територіальних громад. *Економічні горизонти*. 2018. № 2. С. 59-68.

17. Костовська В. А. Концептуальні засади побудови та регулювання міжбюджетних відносин в Україні. Економічні науки. Сер.: *Економіка та менеджмент*. 2012. Вип. 9(2). С. 215-223.

18. Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій: Постанова Кабінету Міністрів України № 106 від 6.02.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2020-%D0%BF#Text>

19. Порядок та умови надання стабілізаційної дотації з державного бюджету місцевим бюджетам: Постанова Кабінету Міністрів України № 727 від 16.09.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2015-%D0%BF#Text>

20. Про погодження розподілу додаткової дотації на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я

між місцевими бюджетами у 2020 році: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1327-р від 18.12.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1327-2019-%D1%80#Text>

21. Возняк Г. В. Бюджетна політика розвитку регіонів України: сучасна парадигма та орієнтири подальших реформ: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2016. 520 с.

22. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 05.08.2020 року № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

23. Місцевий борг та місцевий гарантований борг. URL: <https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg>.

24. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: навч посібник. Київ, Знання, 1999, 487 с.

25. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року №715-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Київської області».

26. Об'єднана територіальна громада Вишневого та Крюківщини: перспективи та необхідність створення, основні переваги. URL: <https://vyshneve-rada.gov.ua/component/content/article/298-nov/6205-2019-04-09-09-20-31>.

27. Радіонова, О. Фінансові механізми відновлення економіки територіальних громад: аналіз та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2018. Вип. 3 (202). - С. 57-62.

28. Іванов, Г. Проблеми фінансового забезпечення відновлення економіки територіальних громад в Україні. *Економічний простір*. 2019. № 4 (22). С. 32-37.

29. Сміт, Дж. Фінансування територіального розвитку: теорія і практика. - Київ: Видавничий дім "Ін Юре", 2018. - 320 с.

30. Браун, Р. Механізми фінансування відновлення економіки після кризи. *Журнал економічних досліджень*. 2019. Т. 22, № 2. - С. 45-62.

31. Джонс, М. Фінансування сталого розвитку: практичні підходи та виклики. *Міжнародний журнал економіки та фінансів*. 2020. Т. 34, Спецвипуск. С. 78-92.

32. Ковальчук, О. Особливості фінансового забезпечення територіальних громад в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 25. С. 29-33.

33. Про затвердження в новій редакції «Програми Вишневої міської територіальної громади з підтримки заходів територіальної оборони на території Вишневої міської територіальної громади на 2022-2023 роки», затвердженої рішенням XVIII сесії Вишневої міської ради VIII скликання від 11.08.2022 р. № 1-01/XVIII8-7.

34. Бюджетні інструменти економічного відновлення у 2024 році: URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17720>

35. Коваль В. М. Забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід країн ЄС. *Світ фінансів*, 2 (71). 2022. С. 119-132

36. Бауман Ю.Т., Роль територіальних громад у повоєнному відновленні України: механізми залучення фінансування (адміністративно-правовий аспект). URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2023.pdf#page>

37. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин. Закон України № 79-VIII від 28.12.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text>

38. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-%D0%86%D0%A5#Text> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

39. Проць Н.В., Демчук Н.В. Актуальні проблеми формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 4, 32.2022. С. 62–70.

40. Пшик Б. І. Фінансова самодостатність територіальних громад в умовах війни: новітні виклики та шляхи їх подолання. *Ефективна економіка*. 2022. № 10. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/638/645>.

41. Сторонянська І.З., Беневська Л.Я. Ризики бюджетного вирівнювання в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *Фінанси України*. 2020. №3. С. 80-93.

42. Веб-портал Міністерства фінансів України. Офіційний сайт. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>

43. Децентралізація. Офіційний веб-портал. URL: <https://decentralization.gov.ua>

44 . Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

45. Кириленко О. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. № 4 (73). С. 68-80.

46. Закон України «Про державний бюджет України на 2024 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

47. Децентралізація. URL: <https://www.decentralization.ua/newgromada/4043/budget>

48. Лист Міністерства фінансів України від 19 вересня 2023 року «Методика здійснення порівняльного аналізу ефективності бюджетних програм, які виконуються розпорядниками коштів місцевих бюджетів». URL: https://www.ibser.org.ua/sites/default/files/metodyka_zdiysnennya_porivnyalnogo_analizu.pdf

49. Наказ Міністерства фінансів України № 608 від 17.05.2011 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм» (Із змінами і доповненнями, внесеними наказом МФУ від 12 січня 2012 року N 13). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0608201-11#Text>